DUAL TA'LIM MUHITIDA BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING INKLYUZIV KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH

Oybekova Shukrona Oybek qizi
oybekovashukrona16@gmail.com

Annotatsiya. *Maqolada dual ta'lim muhitida bo'lajak o'qituvchilarning inklyuziv kompetensiyasini shakllantirishning nazariy-metodologik asoslari, tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlari va bosqichli mexanizmi tahlil qilinadi. Tadqiqotda 2024–2026-yillarda e'lon qilingan ilmiy ishlardagi yondashuvlar, O'zbekiston oliy ta'limidagi dual ta'limning normativ asoslari, «Inklyuziv ta'lim. Gospital pedagogika» fanining kasbiy tayyorgarlikdagi imkoniyatlari qiyosiy o'rganildi. Manbalar tahlili asosida oliy ta'lim tashkiloti, amaliyot bazasi va pedagogik mentorlik o'rtasidagi muvofiqlashtirilgan hamkorlikka tayanuvchi yetti bosqichli konseptual mexanizm taklif etildi. Mexanizmning tarkibiy qismlari, namunaviy amaliy topshiriqlari va baholash indikatorlari asoslandi. Mazkur model mualliflik nazariy-metodik taklifi bo'lib, uning samaradorligi keyingi tajriba-sinov tadqiqotida tekshirilishi lozim.*

Kalit so'zlar: *dual ta'lim, bo'lajak o'qituvchilar, inklyuziv kompetensiya, gospital pedagogika, kasbiy tayyorgarlik, mentorlik, pedagogik amaliyot, individual ta'lim ehtiyoji, refleksiv baholash.*

Аннотация. *В статье анализируются теоретико-методологические основы, организационно-педагогические условия и механизмы формирования инклюзивной компетентности будущих учителей в условиях дуального образования. На основе анализа научных публикаций 2024–2026 годов и нормативных документов Узбекистана предложена семиэтапная концептуальная модель, объединяющая диагностику, теоретико-практическую подготовку, деятельность в реальной образовательной среде, наставничество, рефлексию, коррекцию и повторную оценку. Модель рассматривается как теоретико-методическое предложение, требующее экспериментальной проверки.*

Ключевые слова: *дуальное образование, будущие учителя, инклюзивная компетентность, госпитальная педагогика, наставничество, педагогическая практика, рефлексивная оценка.*

Abstract. *This article examines the theoretical and methodological foundations, organizational conditions, and mechanisms for developing pre-service teachers' inclusive competence in dual education. Drawing on a critical review of studies published in 2024–2026 and Uzbekistan's regulatory framework, it proposes a seven-stage conceptual mechanism integrating diagnosis, theory–practice alignment, authentic teaching tasks, mentoring, reflection, corrective action, and reassessment. The proposed mechanism is conceptual and has not yet been validated experimentally.*

Keywords: *dual education, pre-service teachers, inclusive competence, hospital pedagogy, mentoring, field practice, reflective assessment.*

Kirish. Pedagogik ta'limda inklyuziv kompetensiyani shakllantirish bo‘lajak o‘qituvchining turli ta'lim ehtiyojlariga ega o‘quvchilar bilan ishlashga tayyorligini ta'minlovchi dolzarb ilmiy-amaliy masaladir. Inklyuziv faoliyat faqat alohida ta'lim ehtiyojlari to‘g‘risidagi bilimlarni bilishni emas, balki pedagogik vaziyatni tahlil qilish, moslashtirilgan o‘quv topshirig‘ini loyihalash, o‘quvchilar bilan hamkorlikni tashkil etish va natijalarni refleksiv baholashni ham talab etadi. Shuning uchun kasbiy tayyorgarlikning nazariy va amaliy qismlarini bir-biridan ajratib tashkil etish inklyuziv kompetensiyaning amaliy namoyon bo‘lishini cheklashi mumkin.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 16-yanvardagi 14-son qarori bilan oliy ta'lim tizimida dual ta'limni tashkil etish tartibi belgilandi . Mazkur hujjat nazariy tayyorgarlikni oliy ta'lim tashkilotida, amaliy tayyorgarlikni esa hamkor tashkilotda tashkil etish uchun huquqiy asos yaratadi. Shu bilan birga, normativ tartibning mavjudligi inklyuziv kompetensiyalarni rivojlantirishga qaratilgan maxsus metodik mexanizm avtomatik ravishda ishlab chiqilganini anglatmaydi. Pedagogik ta'lim yo‘nalishlari uchun maqsad, amaliy topshiriq, mentorlik va baholashni o‘zaro uyg‘unlashtirish alohida ilmiy vazifa hisoblanadi.

Maqolaning maqsadi — dual ta'lim sharoitida bo‘lajak o‘qituvchilarning inklyuziv kompetensiyasini shakllantirishga oid ilmiy yondashuvlarni qiyosiy tahlil qilish va «Inklyuziv ta'lim. Gospital pedagogika» fani mazmuniga moslashtirilgan bosqichli tashkiliy-metodik mexanizmni nazariy asoslash. Tadqiqot obyekti bo‘lajak o‘qituvchilarni dual ta'lim sharoitida kasbiy tayyorlash jarayoni; tahlil predmeti esa inklyuziv kompetensiyani shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari, faoliyat turlari va baholash mezonlaridir.

Natijalar va muhokama. Inklyuziv kompetensiyaning mazmuni va pedagogik shart-sharoitlari. Inklyuziv kompetensiya bo‘lajak o‘qituvchining ta'lim oluvchilar xilma-xilligini qadrlashi, individual ta'lim ehtiyojlarini hisobga

olishi va turli pedagogik vaziyatlarda asoslangan kasbiy qarorlar qabul qila olishini ifodalovchi integrativ tayyorgarlik sifatida talqin etilishi mumkin. Bu ta’rif maqolaning ishchi talqinidir; turli mualliflar mazkur kompetensiyaning tarkibiy qismlarini bir xil tasniflamaydilar. Gruzdova O.G. va Soldatov V.A (2024) inklyuziv kompetentlikning mazmuni, tarkibiy komponentlari va uni shakllantirish uchun zarur pedagogik shart-sharoitlarni tahlil qilgan . Mazkur yondashuv kompetensiyani faqat bilimlar yig‘indisi sifatida emas, kasbiy faoliyatga tayyorlik bilan bog‘liq ko‘p tarkibli sifat sifatida o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi.

Shuakbayeva J.R., Ospanova B.K (2024) inklyuziv kompetensiyani rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlarini tahlil qilib, oliy pedagogik ta’lim mazmunini takomillashtirish va maxsus metodik yondashuvlar zarurligiga e’tibor qaratgan [5]. Ushbu qarashlardan kelib chiqib, dual ta’lim sharoitida kamida uchta o‘zaro bog‘liq muhit ajratiladi: oliy ta’lim tashkilotidagi nazariy-metodik tayyorgarlik, hamkor ta’lim muassasasidagi kasbiy faoliyat va mentorlik asosidagi pedagogik hamkorlik. Uchinchi muhit alohida bino yoki tashkilotni anglatmaydi; u birinchi ikki muhit o‘rtasidagi mazmuniy va tashkiliy aloqani ta’minlovchi munosabatlar tizimidir.

Pedagogik shart-sharoitlarni amalda ta’minlash uchun fan dasturida inklyuziv vaziyatlarni tahlil qilish, moslashtirilgan topshiriqlar tuzish, kuzatuv varaqalari bilan ishlash va refleksiv hisobot tayyorlash kabi natijaga yo‘naltirilgan vazifalar belgilanishi kerak. Psixologik jihatdan talabada o‘quvchilar xilma-xilligiga ijobiy munosabat, o‘z kasbiy imkoniyatlarini real baholash va yordam so‘rash madaniyatini shakllantirish; tashkiliy jihatdan esa hamkor maktab va oliy ta’lim muassasasi vazifalarini kelishib olish zarur.

Dual ta’limning pedagogik kasbiy tayyorgarlikdagi o‘rni. Djaparova Z.B.va Segizbayeva N.G (2024) maxsus pedagoglarni dual ta’lim asosida tayyorlash masalasini o‘rganib, oliy ta’lim tashkiloti, talaba va ijtimoiy hamkorlarning o‘zaro mas’uliyati, amaliy faoliyatning o‘quv dasturi bilan bog‘liqligi hamda korreksion-pedagogik ko‘nikmalarni real muhitda mustahkamlash imkoniyatlarini ko‘rsatgan . Ularning tadqiqoti aynan maxsus pedagoglar tayyorgarligiga bag‘ishlangan; shu bois undagi xulosalarni barcha bo‘lajak o‘qituvchilar uchun avtomatik tasdiqlangan natija sifatida emas, metodik moslashtirish uchun asos sifatida qo‘llash lozim.

Xazanov I.A (2024) dual ta’limni pedagogik oliy ta’limda ta’lim muassasalari o‘rtasidagi kasbiy va ijtimoiy-madaniy hamkorlikka asoslangan tashkiliy-mazmuniy tizim sifatida tavsiflaydi . Muallifning tahlilida amaliy mashg‘ulotlar, mustaqil ish, pedagogik hamkorlik va baholashning muvofiqligi muhim o‘rin tutadi. Djaparova Z.B va Segizbayeva N.G tadqiqoti maxsus pedagogik faoliyatning amaliy

vazifalariga urg‘u bersa, Xazanov I.A pedagogik ta’limning tashkiliy-mazmuniy integratsiyasini kengroq yoritadi. Ushbu ikki yondashuv birlashtirilganda dual ta’limni shunchaki amaliyot kunlari sonini oshirish emas, balki o‘quv maqsadlari, real faoliyat va baholashni yagona dasturga biriktirish sifatida talqin etish mumkin.

O‘zbekiston sharoitida dual ta’limni bo‘lajak o‘qituvchilar tayyorgarligiga moslashtirishda hamkor tashkilot sifatida umumta’lim maktablari, inklyuziv ta’lim tashkil etilgan muassasalar va tegishli sharoitlar mavjud bo‘lsa, gospital ta’lim bazalari ko‘rib chiqilishi mumkin. Bunda talabaning pedagogik vazifalari, mas’uliyat chegarasi, ustozlik tartibi va baholash mezonlari oldindan kelishilishi zarur. Gospital ta’limdagi amaliy faoliyat alohida ruxsatlar, bolaning manfaatlari va ma’lumotlar maxfiyligini himoya qilish talablariga rioya etgan holda tashkil etilishi lozim.

Inklyuziv amaliyotlar va mentorlik mexanizmi. Niyazova A.A., Gibadullina Y.M. va Bibalayeva U.N (2026) inklyuziv amaliyotlarning bo‘lajak pedagoglarni alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan o‘quvchilar bilan ishlashga tayyorlashdagi o‘rnini tadqiq etgan. Mualliflar motivatsion-qadriyatli, kognitiv-faoliyatli va refleksiv-baholash komponentlarini birlashtiruvchi amaliyotga yo‘naltirilgan kompleksni tizimlashtirgan hamda tajriba-sinovning dastlabki va yakuniy bosqichlari natijalarini qiyoslagan. Mazkur tadqiqot amaliyotga jalb qilishning o‘zi emas, balki uning mazmunan boshqarilishi va baholanishi muhimligini ko‘rsatadi.

Maqola doirasida inklyuziv amaliyotning namunaviy topshiriqlari quyidagicha tizimlashtirildi: pedagogik kuzatuv orqali o‘quvchining ta’limdagi ishtirokiga ta’sir etuvchi to‘siqlarni aniqlash; dars maqsadini saqlagan holda topshiriqni moslashtirish; bir mavzu uchun murakkabligi turlicha materiallar ishlab chiqish; o‘quvchi va sinf jamoasining hamkorlikdagi faoliyatini kuzatish; tanlangan metod natijasini qayd etish; keyingi dars uchun asoslangan o‘zgartirish taklif qilish. Ushbu vazifalar maqola muallifining metodik taklifi bo‘lib, yuqoridagi tadqiqotlardan aynan ko‘chirib olingan tayyor ro‘yxat emas.

Mentorlik mexanizmida amaliyotchi pedagogning vazifasi talabaga tayyor yechimni berish bilan cheklanmasligi kerak. Mentor pedagogik vaziyatni tushunishga yordam beradi, talabadan qarorini asoslashni so‘raydi, kuzatuv dalillarini muhokama qiladi va keyingi amaliy vazifaga tavsiya beradi. Oliy ta’limdagi fan o‘qituvchisi esa mentor kuzatuvini nazariy tushunchalar va metodik mezonlar bilan bog‘laydi. Shu tariqa mentorlik talabaning mustaqil pedagogik fikrlashi va refleksiv tahlilini rivojlantirish vositasiga aylanadi.

Bosqichli tashkiliy-metodik mexanizm. Ilmiy manbalar tahlili va dastlabki tezisdagi konsepsiyani kengaytirish asosida dual ta’lim sharoitida inklyuziv

kompetensiyani rivojlantirishning yetti bosqichli mexanizmi taklif etiladi. Bosqichlar qat'iy ajratilgan tadbirlar emas, balki o'zaro qaytuvchan va takomillashib boruvchi pedagogik sikl sifatida tushuniladi.

Bosqich	Mazmuni	Kuzatiladigan natija
1. Diagnostik	Boshlang'ich bilim, munosabat va amaliy tayyorgarlikni aniqlash	Dastlabki profil va ehtiyojlar xaritasi
2. Nazariy-amaliy	Fan mavzularini vaziyatli topshiriqlar bilan bog'lash	Moslashtirilgan dars loyihasi
3. Faoliyatli	Hamkor muassasada kuzatuv va ruxsat etilgan amaliy vazifalar	Amaliy faoliyat protokoli
4. Mentorlik	Mentor kuzatuvi va asoslangan qayta aloqa	Mentor tavsiyasi va qayta ishlangan topshiriq
5. Refleksiv	Qaror, natija va qiyinchiliklarni tahlil qilish	Refleksiv hisobot
6. Korreksion	Aniqlangan ehtiyojga ko'ra qayta loyihalash	Takomillashtirilgan pedagogik yechim
7. Qayta baholash	Boshlang'ich va yakuniy ko'rsatkichlarni qiyoslash	Kompetensiya rivojlanishi haqidagi xulosa

Bosqichlarning o'zaro bog'liqligi shundaki, diagnostika talabaning ehtiyojini aniqlaydi; nazariy-amaliy tayyorgarlik shu ehtiyojga mos vazifani belgilaydi; faoliyatli bosqich real yoki simulyatsiyalangan vaziyatda bilimni qo'llashni ta'minlaydi; mentorlik sifatli qayta aloqa beradi; refleksiya va korreksiya keyingi faoliyatni takomillashtiradi; qayta baholash esa o'zgarishlarni kuzatishga xizmat qiladi. Bunda baholash natijalarini sababiy samaradorlikning isboti deb hisoblash uchun nazorat guruhi, tenglashtirilgan sharoitlar va statistik tahlil talab qilinadi.

Kompetensiyani baholash mezonlari va indikatorlari. Dastlabki tezisda taklif etilgan diagnostik, loyihalash, amaliy, kommunikativ va refleksiv yo'nalishlar saqlab qolindi. Ular maqolada kuzatiladigan indikatorlar va dalillar bilan to'ldirildi. Baholashning ushbu sxemasi hozircha tavsiya etilayotgan mualliflik vositasi bo'lib, uning validligi va ishonchliligi tajriba-sinovda tekshirilmagan.

Mezon	Indikator	Baholash dalili
Diagnostik	Ta'limiy to'siq va ehtiyojni asosli aniqlaydi	Kuzatuv varaqasi, keys tahlili
Loyihalash	Dars maqsadini saqlab moslashtirilgan vazifa tuzadi	Dars ishlanmasi, topshiriqlar to'plami
Amaliy-operatsion	Tanlangan metodni vaziyatga muvofiq qo'llaydi	Mentor kuzatuvi, faoliyat protokoli

Kommunikativ	Pedagog va boshqa mutaxassislar bilan muvofiq muloqot qiladi	Hamkorlik qaydlari, mentor fikri
Refleksiv	Qarorini dalil bilan baholab o‘zgartirish kiritadi	Refleksiv kundalik, qayta ishlangan loyiha

Har bir indikatorni uch darajada tavsiflash mumkin: boshlang‘ich — vazifani katta yordam bilan bajaradi; rivojlanayotgan — vazifani qisman mustaqil bajaradi, biroq asoslash va moslashtirishda kamchiliklar mavjud; yetarli — vazifani mustaqil va dalillarga tayangan holda bajaradi. Ushbu darajalar tajriba-sinov boshlanishidan oldin ekspertlar ishtirokida aniqlashtirilishi, har bir darajaga mos aniq deskriptorlar ishlab chiqilishi zarur.

Ilmiy muhokama va tadqiqot cheklovlari. Qiyosiy tahlil bir necha muhim ilmiy farqni aniqlaydi. Gruzdova va Soldatov hamda Shuakbayeva va hammualliflar inklyuziv kompetensiyani shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlariga e’tibor qaratadi. Djaparova va Segizbayeva hamda Xazanov dual ta’limning kasbiy-amaliy va tashkiliy imkoniyatlarini yoritadi. Niyazova va hammualliflar inklyuziv amaliyotlarning tayyorgarlik komponentlari bilan bog‘liqligini tajriba-sinov doirasida ko‘rsatadi. Ushbu ishlarning o‘zaro to‘ldiruvchi jihati mavjud bo‘lsa-da, ularda «Inklyuziv ta’lim. Gospital pedagogika» fanining dual ta’lim sharoitida barcha bo‘lajak o‘qituvchilar uchun yagona bosqichli mexanizmga integratsiyasi aynan mazkur maqoladagi ko‘rinishda tekshirilmagan.

Xulosa. Ilmiy adabiyotlar va normativ asoslarning tahlili dual ta’lim sharoitida bo‘lajak o‘qituvchilarning inklyuziv kompetensiyasini rivojlantirish uchun nazariy va amaliy tayyorgarlikning maqsadli integratsiyasi zarurligini ko‘rsatadi. Bunda oliy ta’lim tashkiloti, amaliyot bazasi va mentor o‘rtasidagi muvofiqlashtirilgan hamkorlik, real pedagogik vaziyatlarga yaqinlashtirilgan topshiriqlar, refleksiv faoliyat va indikatorli baholash muhim tashkiliy-metodik omillar hisoblanadi.

«Inklyuziv ta’lim. Gospital pedagogika» fanining mazmuni inklyuziv sinf va davolanish sharoitidagi ta’limga oid vaziyatlarni o‘zaro bog‘lash orqali bo‘lajak o‘qituvchilarning kognitiv, amaliy-metodik, kommunikativ va refleksiv tayyorgarligini rivojlantirish uchun qo‘shimcha imkoniyat yaratadi. Maqolada diagnostika — nazariy-amaliy tayyorgarlik — real pedagogik faoliyat — mentorlik — refleksiya — korreksiya — qayta baholash ketma-ketligiga asoslangan yetti bosqichli konseptual mexanizm taklif etildi. Keyingi tadqiqotda ushbu mexanizmning indikatorlari ekspert bahosidan o‘tkazilishi, tajriba va nazorat guruhlari bilan sinovdan o‘tkazilishi hamda natijalar statistik usullar asosida tekshirilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 16-yanvardagi 14-son qarori. Oliy ta’lim tizimida dual ta’limni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida. URL: https://lex.uz/uz/docs/-7332601

2. Груздова О. Г., Солдатов В. А. Педагогические условия формирования инклюзивной компетентности будущих педагогов // Педагогическое образование и наука. 2024. № 6. URL: https://sci.ru/articles/31976

3. Джапарова З. Б., Сегизбаева Н. К. Дуальное образование в подготовке специальных педагогов // Специальная педагогика и психология. 2024. № 2(4). С. 54–68. DOI: 10.20323/2949-5954-2024-2-4-54. URL: https://sppyspu.ru/wp-content/uploads/2024/08/SPPY_2_24_54-68.pdf

4. Хазанов И. Я. Дуальное обучение в профессиональном педагогическом образовании: опыт реализации и перспективы // Психолого-педагогический журнал «Гаудеамус». 2024. Т. 23, № 1. С. 44–56. DOI: 10.20310/1810-231X-2024-23-1-44-56.

5. Шуакбаева Ж. Р., Оспанова Б. К., Орынгалиева Ш. О. Педагогические условия формирования инклюзивной компетентности будущих педагогов // Вестник КазНПУ имени Абая. Серия: Педагогические науки. 2024. Т. 84, № 4. DOI: 10.51889/2959-5762.2024.84.4.014.

6. Ниязова А. А., Гибадуллина Ю. М., Бибалаева У. Н. Инклюзивные практики в формировании готовности будущих педагогов к работе с обучающимися с ограниченными возможностями здоровья // Педагогика. Вопросы теории и практики. 2026. Т. 11, № 4. DOI: 10.30853/ped20260103.

7. Qodirova F. U., Pulatova D. A. Inklyuziv ta’lim: nazariya va amaliyot. Chirchiq: Yangi Chirchiq Book, 2022. Kutubxona katalogi: https://akbt.urspi.uz/uz/books/525

8. Nafasov D. Sh., Ruzimova I. X., Sayfullaeva I. Q., Djabbarova N. B. Inklyuziv ta’lim. Gospital pedagogika. Toshkent: Bookmany Print, 2024. Kutubxona katalogi: https://akbt.urspi.uz/uz/books/2503

9. Yusupjanova Sh. Gospital ta’limda — «Mehrli maktab»lar pedagogik jarayonda turli ta’lim berish usullaridan foydalanish // Eurasian Journal of Academic Research. 2024. 4(12), maxsus son. B. 57–60. URL: https://www.in-academy.uz/index.php/EJAR/article/view/4603

10. Tursunova D. Z. The System of Pedagogical Cooperation among the Subjects of the Person-Centered Educational Process in “Mehrli Maktab” Schools //

Oriental Journal of Education. 2026. URL: https://supportscience.uz/index.php/oje/article/view/4435

11. München Klinik Schwabing. Klinikschule München — Schule für Kranke München. Rasmiy ma'lumot. URL: https://www.muenchen-klinik.de/krankenhaus/schwabing/kinderkliniken/klinikschule-muenchen/

12. Ludwig-Maximilians-Universität München. Bildung auch bei Krankheit. 14.10.2026. URL: https://www.mzl.lmu.de/de/aktuelles/newsuebersicht/news/bildung-auch-bei-krankheit-7431dfe2.html

13. European Agency for Development in Special Needs Education. Teacher Education for Inclusion: Profile of Inclusive Teachers. Odense, 2012. URL: https://www.european-agency.org/resources/publications/teacher-education-inclusion-profile-inclusive-teachers